

УДК 339.56:338.439.02

ВПЛИВ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

І. Яців, д. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0002-2370-6351

Львівський національний аграрний університет

© І. Яців, 2020

<https://doi.org/10.31734/agrarecon2020>.

Яців І. Вплив експортно-імпорتنних операцій на формування продовольчої безпеки України

Викладено результати дослідження впливу операцій експорту та імпорту сільськогосподарської продукції і продуктів харчування на формування продовольчої безпеки України. Показано, що цей вплив є помітним і загалом позитивним. Зростання обсягів експорту сільськогосподарської продукції стимулює інноваційний розвиток аграрного сектору економіки країни, який у свою чергу виступає чинником формування фізичної доступності продовольства на тривалу перспективу. Створювані в результаті відповідної діяльності робочі місця, надходження коштів у державний бюджет та поповнення валютних ресурсів країни сприяють формуванню економічної доступності продовольства за рахунок зростання доходів населення. Унаслідок операцій імпорту зростала фізична й економічна доступність продовольства для населення.

Проаналізовано вплив операцій експорту та імпорту на формування балансів основних видів продовольства в Україні. З'ясовано, що обсяг імпорту Україною основних продовольчих товарів відповідає критеріям продовольчої безпеки країни. Висока частка імпорту окремих видів продовольства в одних випадках є типовою для світової практики, а в інших – вказує на перспективність імпортозаміщення на відповідних сегментах внутрішнього ринку. Дійшли висновку, що імпорт формує конкурентне середовище, яке сприяє встановленню високих стандартів якості й безпеки продовольчих товарів, підвищує їхню цінову доступність для населення.

Встановлено, що ціни експорту основних видів сільськогосподарської продукції українськими підприємствами є нижчими за аналогічні показники в середньому у світі та країнах Східної Європи. Це вказує на низьку ефективність експорту, унаслідок чого країна зазнає значних втрат. Відзначено необхідність удосконалення інституційного забезпечення зовнішньоторговельних операцій агропродовольчою продукцією з урахуванням вимог продовольчої безпеки країни. Показано, що регуляторний вплив з боку держави повинен здійснюватися насамперед ринковими методами. Застосування адміністративних важелів можливе за форс-мажорних обставин та явно виражених загроз суспільним інтересам.

Ключові слова: продовольча безпека, сільськогосподарська продукція, продовольство, експорт, імпорт, конкуренція.

Yatsiv I. Impact of export-import transactions on the establishment of food safety of Ukraine

The article supplies results of the research on the impact of transactions of export and import of agricultural products and food products on establishment of food safety of Ukraine. It is demonstrated that the impact is considerable and generally positive. The growth of the volume of agricultural products export stimulates innovative development of the agrarian sector of the country economy, which, in its turn, acts as a factor of formation of physical availability of food for extended periods of time. The job places, created due to such kind of activities, as well as inflow of funds in the state budget, and refilling of foreign currency resources of the country contribute to establishment of the economic availability of food due to the growth of population earning. Import transactions contribute to an increase of the physical and economic availability of food for population.

The author analyzes the impact of export and import transactions on formation of balances of the main kinds of food in Ukraine. It is determined that the volume of import of the essential food products in Ukraine meets the criteria of food safety of the country. A high share of import of some kinds of food in some cases is typical

for the world practice, whereas in the others – it points at the prospects of import substitution by the corresponding segments of the domestic market. Thus, it is possible to conclude that import creates a competitive environment, which contributes to establishment of high standards of quality and safety of food products, improves their price availability for population.

It is argued that prices of export of the main kinds of agricultural products by Ukrainian enterprises are lower by the similar indicators on the average in the world and countries of the Eastern Europe. It confirms the low efficiency of export, and thus the country experiences significant losses. In the article, it is stressed on the necessity to improve the institutional supply of the foreign trade transactions concerning agro-food products with consideration of the requirements of food safety of the country. It is demonstrated that the regulatory impact, made by the state, should be done first by the market methods. The administrative leverage can be involved under force majeure circumstances and clear threats to the social interests.

Key words: food security, agricultural products, food, exports, imports, competition.

Постановка проблеми. Завдяки потужному ресурсному потенціалу аграрного сектору Україна є одним із вагомих гравців на світовому агропродовольчому ринку. Загальновідомі високі позиції вітчизняних підприємств у світових рейтингах експортерів зерна, продуктів вирощування олійних культур та їхньої переробки, продукції тваринництва. З іншого боку, доволі вагомими є й показники імпорту окремих видів продовольчих товарів. Експортно-імпортні операції з агропродовольчою продукцією справляють помітний вплив на стан як агропромислового комплексу, так і економіки країни загалом. Вони ж впливають і на формування балансів окремих видів сільськогосподарської продукції та продуктів їхньої переробки, визначаючи тим самим параметри продовольчої безпеки країни.

Глобалізаційні процеси відкривають нові можливості для сільського господарства України. Вони створюють стимули для технологічної та організаційної модернізації системи виробництва і збуту продукції, без якої неможлива успішна конкуренція зі зарубіжними товарами як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Водночас зорієнтованість представників агропродовольчого бізнесу на отримання вигоди від зовнішньоторговельних операцій призводить до структурних змін у системі аграрного виробництва, які нерідко оцінюються як негативні. Врахування цих змін, зокрема їхнього впливу на рівень продовольчої безпеки країни, вкрай важливе для здійснення управління процесами в аграрному секторі, визначення векторів аграрної політики уряду й органів виконавчої влади на регіональному

рівні, обґрунтування інструментів реалізації цієї політики в окремих сільськогосподарських галузях і продуктових підкомплексах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи вплив зовнішньоторговельної діяльності на формування продовольчої безпеки країни, вчені звертають увагу на перспективи розширення експорту агропродовольчої продукції та певні загрози, пов'язані з імпортом продовольства. Дослідники підкреслюють, що потенціал аграрного сектору України має всі можливості не тільки для забезпечення продовольчої безпеки на внутрішньому ринку, а й відіграє важливу роль для її зміцнення на світовому рівні (Сичевський, 2019, с. 15; Буряк та Кузьменко, 2018, с. 21; Пчелянська, 2017, с. 83). Водночас Коваленко О. В. (2017, с. 51) вважає, що прояв процесів глобалізації та інтеграції України до світової економіки посилює загрозу її продовольчій безпеці. Низку загроз продовольчій безпеці країни, пов'язаних з інтегрованістю вітчизняного аграрного сектору зі світовим ринком продовольства, розглядає Власюк Т.О. (2015, с. 66–68).

Замлинський В. А. (2019, с. 23), Череп А. В. та Романова А. С. (2019, с. 148) вважають, що експортний потенціал України стосовно агропродовольчої продукції далеко не вичерпаний. Петришин Л. П. (2017, с. 128) зазначає: коли не будуть знайдені нові стабільні напрями реалізації виробленої вітчизняним АПК продукції, в Україні до числа інших криз додасться криза надвиробництва продовольства та сільськогосподарської продукції.

Натомість Пчелянська Г. О. (2017, с. 128) вважає, що зростання експорту української агропродовольчої продукції створює загрози, пов'язані зі зменшенням фізичної доступності продовольчих товарів на внутрішньому ринку та зростанням цін на них.

Не відзначаються однаковістю й погляди вчених на вплив імпорту продовольства на продовольчу безпеку України. Коваленко О. В. (2017, с. 62) зазначає, що збільшення обсягів імпорту може позитивно вплинути на якість і різноманітність наявних на ринку харчових продуктів, допомагає пом'якшити коливання, пов'язані зі сезонністю постачання окремих видів продовольства та роздрібних цін на них. Натомість Череп А. В. та Романова А. С. (2019, с. 148), Ніколенко С. С. та Вараксіна О. В. (2017, с. 11), Федулова І. В. (2017, с. 40) вказують на доцільність обмеження імпорту продовольчих товарів, аналогі яких виробляють або можуть виробляти вітчизняні підприємствами, з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції. На посиленні захисту внутрішнього аграрного ринку наголошують Васильців Т. Г. та Бойко В. В. (2017, с. 136–137), які формулюють пропозиції щодо удосконалення організаційно-економічного інструментарію реалізації політики імпортозаміщення.

Зважаючи на протиріччя між завданнями влади зі забезпечення продовольчої безпеки країни та наслідками економічної глобалізації, Мудрак Р. П. (2013, с. 36) доходить висновку про необхідність легітимізації права уряду на посилення перерозподільних функцій у продовольчому секторі національної економіки. Інакшу позицію займає Anderson K. (2013), зазначаючи, що схильність деяких урядів займатися ізоляціоністською політикою щодо імпорту продовольства мало сприяє зміцненню національної продовольчої безпеки.

У наукових публікаціях на належному рівні опрацьовані методологічні аспекти дослідження впливу зовнішньоторговельних операцій на формування продовольчої безпеки країни. Мостова А. Д. (2017) пропонує методику розрахунку інтегрального індексу продовольчої безпеки, яка передбачає визначення часткового індексу залежності продо-

вольчого постачання країни та ресурсного забезпечення аграрного сектору від імпортних поставок. Резнікова О. С. (2012, с. 15) запропонувала градацію оцінок стану продовольчої безпеки країни залежно від часток власних ресурсів та імпорту у формуванні продовольчих ресурсів. Урба С. С. (2017, с. 111) вважає за доцільне переглянути індикатори оцінки стану продовольчої безпеки у вітчизняних методиках і привести їх у відповідність до міжнародних норм.

Дослідники здійснюють доволі ретельний моніторинг показників експорту та імпорту агропродовольчої продукції підприємствами України. Однак не всі їхні твердження стосовно впливу відповідної діяльності на формування продовольчої безпеки країни сприймаються беззастережно. Слід враховувати й динамічні зміни економічного та соціально-політичного характеру, що відбуваються на національному та глобальному рівнях. Це вимагає продовження відповідних досліджень.

Постановка завдання. У нашому дослідженні ставили завдання встановити особливості впливу експорту та імпорту агропродовольчої продукції на формування продовольчої безпеки України.

Методика дослідження та матеріали. У процесі дослідження застосували низку загальнонаукових і спеціальних методів: абстрактно-логічний, індукції та дедукції – для теоретичного узагальнення результатів вивчення зовнішньоторговельних операцій агропродовольчою продукцією та їхнього впливу на формування продовольчої безпеки країни; аналізу та синтезу – для деталізації об'єкта дослідження, що дало змогу встановити низку особливостей і закономірностей в операціях експорту та імпорту агропродовольчої продукції підприємствами України; статистико-економічний – для розрахунку показників, що характеризують ці операції; порівняння – для встановлення відмінностей у зовнішньоекономічних операціях окремими видами продукції, в цінах експорту сільськогосподарської продукції Україною та іншими країнами.

Використано офіційні дані Державної служби статистики України, Державної фіскальної служби України, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО).

Виклад основного матеріалу. Продовольча безпека є категорією, що стосується вирішення однієї з найгостріших проблем людства. У Римській декларації про світову продовольчу безпеку (Rome Declaration, 1996) зазначено, що ця дефініція визначає такий стан, в якому люди у будь-який час мають фізичний та економічний доступ до достатньої кількості безпечного і повноцінного продовольства для задоволення своїх харчових потреб та продовольчих уподобань для активного й здорового життя.

За даними ФАО, у 2019 році у світі страждали від голоду понад 820 млн людей, і їхня кількість не зменшується. Загалом близько 2 млрд людей у світі відчувають певний рівень продовольчої незабезпеченості. Навіть у доволі заможних країнах Північної Америки та Європи, за оцінками, близько 8% населення не має регулярного доступу до достатньої за поживністю кількості їжі (The State of Food Security and Nutrition in the World, 2019). Глобальний характер продовольчої проблеми вимагає конструктивних узгоджених дій для її вирішення з боку урядів кожної країни.

Світова спільнота визнає важливість удосконалення системи міждержавної торгівлі для вирішення продовольчої проблеми на глобальному і національному рівнях. Країни-експортери продовольства повинні діяти як надійні джерела поставок для своїх торгових партнерів та належно враховувати продовольчу безпеку країн-імпортерів (Rome Declaration, 1996). Варто зазначити, що у рейтингу Глобального індексу продовольчої безпеки перше місце серед країн світу у 2019 році займав Сінгапур (The Economist Intelligence Unit Limited, 2019), де фізична доступність продовольства практично повністю формується за рахунок імпорту.

Через операції експорту та імпорту у світі перерозподіляється значна частка агро-

продовольчих товарів. За даними ФАО (Data. FAOSTAT, 2020), у 2017 році у світі загальний обсяг експорту зерна та продуктів його переробки становив 18% від обсягу виробництва в цьому році, у тому числі пшениці – 31%, експорт цукру – 41% від обсягу його виробництва в зазначеному році, насіння олійних культур – 20%, рослинної олії – 47%, фруктів – 18%, м'яса – 15%, молочних продуктів (без вершкового масла) – 16% тощо.

До провідних експортерів багатьох видів продовольства відноситься й Україна. У 2018/2019 маркетинговому році наша країна займала у світі перше місце за обсягом експорту соняшникової олії; друге – за обсягом експорту насіння ріпаку; третє – волоських горіхів; четверте – кукурудзи, ячменю, жита, меду; п'яте – пшениці; шосте – вершкового масла; сьоме – ріпакової олії, сої, м'яса птиці; восьме – молока, вівса, соєвої олії; дев'яте – сухого знежиреного молока; десяте – сиру (Агробізнес України у 2018/19 МР, 2019).

Детальніша інформація про обсяги експорту та імпорту Україною сільськогосподарської продукції та продуктів харчування наведена в табл. 1. У 2019 році загальний обсяг експорту відповідних товарів (1–24 групи української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності – УКТ ЗЕД) перевищив 22 млрд доларів США. Порівняно з 2015 роком він зріс у півтора раза, а частка відповідних надходжень у загальному обсязі українського експорту сягнула у 2019 році 44,2%. Зростання агропродовольчого експорту виступає важливим чинником формування фізичної доступності продовольства на світовому рівні та економічної його доступності в Україні. Стосовно останнього йдеться про формування завдяки відповідній діяльності робочих місць, поповнення державного бюджету, притік валюти – процесів, що в кінцевому підсумку визначають рівень доходів населення, а отже, й його фінансову спроможність отримати якісні продовольчі товари в широкому асортименті.

Чимало авторів (Петришин, 2017, с. 127; Lyskova, 2017, р. 90; Власюк, 2015, с. 68 та

ін.) вбачають недолік українського аграрного експорту в його сировинному характері. Справді, в загальному обсязі цього експорту на готові харчові продукти у 2019 році припадало всього 14,5%, а темпи зростання їхньої експортної вартості значно нижчі, ніж за іншими основними групами агропродовольчої продукції. Замлинський В.А. (2019, с. 23) вважає, що продовольчі товари з високою доданою вартістю менше зазнають

впливу цінових коливань і характеризуються меншою кількістю посередників. Однак варто зазначити, що менша кількість конкурентів означає вищий рівень монополізації ринків, проникнути на які новому продавцеві значно важче, ніж на сировинні ринки. Завоювання ринків готових харчових продуктів вимагає значних і тривалих зусиль, тому навіть помірний прогрес у цьому плані слід розглядати як успіх.

Таблиця 1

Динаміка зовнішньої торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією в Україні, млн доларів США*

Продукція	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. до 2015 р., %, +/- п.
Експорт						
Живі тварини, продукти тваринного походження	823,4	775,0	1108,8	1210,6	1277,2	155,1
Продукти рослинного походження	7971,5	8093,7	9215,7	9886,1	12914,9	162,0
Жири та олії рослинного і тваринного походження	7971,5	8093,7	9215,7	9886,1	12914,9	162,0
Готові харчові продукти	2468,4	2450,1	2826,7	3018,6	3221,1	130,5
Сільськогосподарська та харчова продукція всього (коди 1–24 УКТ ЗЕД)	14563,1	15281,8	17756,9	18611,8	22146,0	152,1
До загального обсягу експорту, %	38,2	42,0	41,0	39,3	44,2	+ 6,0 п.
Імпорт						
Живі тварини, продукти тваринного походження	548,2	626,3	731,6	918,0	1071,3	195,4
Продукти рослинного походження	1146,2	1284,8	1368,0	1529,2	1794,1	156,5
Жири та олії рослинного і тваринного походження	182,3	246,0	266,6	267,4	253,3	138,9
Готові харчові продукти	1607,7	1734,0	1935,0	2340,9	2616,2	162,7
Сільськогосподарська та харчова продукція всього (коди 1–24 УКТ ЗЕД)	3484,4	3891,1	4301,2	5055,5	5744,9	164,9
До загального обсягу імпорту, %	9,3	9,9	8,7	8,8	9,5	+ 0,2 п.
Обсяг імпорту агропродовольчих товарів до загального обсягу експорту, %	9,1	10,7	9,9	10,7	11,5	+ 2,4 п.

*Розраховано за даними (Товарна структура зовнішньої торгівлі України).

Ціни експорту 1 т продукції, в середньому за 2015–2017 рр.,
доларів США *

Продукція	Світ	Східна Європа	Україна	Україна до, %	
				світу	Східної Європи
Пшениця	205	176	158	77,1	89,8
Кукурудза	189	176	155	82,0	88,1
Соняшникова олія	855	784	759	88,8	96,8
Ріпак	433	417	404	93,3	96,9
М'ясо курей	1529	1702	1346	88,0	79,1

*Розраховано за даними (Data. FAOSTAT, 2020).

Критерієм ефективності експортних операцій є рівень цін, за якими країни здійснюють експорт продукції. У табл. 2 наведені дані про середні за 2015–2017 роки показники цін експорту тих видів сільськогосподарської продукції, надходження від продажу яких українськими підприємствами особливо значущі. Встановлено, що вони поступаються аналогічним показникам у середньому у світі та країнах Східної Європи. Така ситуація є наслідком різних обставин: відносно нижчої якості продукції, неефективної маркетингової діяльності експортерів, а також свідомих їхніх дій з метою закріплення на певних ринках збуту. Крім того, відома інформація про масове використання «тіньових» схем експорту української сільськогосподарської продукції для ухиляння від сплати податків (Белах, 2019).

Така ситуація призводить до втрат державного бюджету, свідчить про недосконалість інституційного поля, в якому працюють українські експортери. У кінцевому підсумку це погіршує позиції країни у формуванні економічної доступності продовольства. Відповідні фінансові та іміджеві втрати, що їх зазнає Україна, є не менш значущими, ніж від домінування сировини в структурі агропродовольчого експорту.

Упродовж останніх років зростала й вартість імпорту в Україну агропродовольчих товарів, причому вищими темпами, аніж їхнього експорту. Як зазначено, чимало вчених вбачають у цьому загрозу для продовольчої безпеки України. На думку Череп А. В. та Романової А. С., «через імпорту продовольства держава втрачає свої фінан-

сові ресурси, які могла б виділити на розвиток агропромислового комплексу» (Череп та Романова, 2019, с. 148).

Однак слід взяти до уваги, що імпортером продовольства виступає не держава, а приватні підприємства, які планують свою діяльність з урахуванням різних чинників, у тому числі попиту на продовольчі товари на внутрішньому ринку, цін на них, поточного курсу валют. У світовій практиці як індикатор економічної стабільності продовольчої безпеки використовується частка обсягів імпорту продовольства в загальному обсязі експорту країни. Йдеться про достатність у країні іноземної валюти для закупівлі продовольства за кордоном. Наведені в табл. 1 дані свідчать, що цей показник в Україні упродовж останніх років характеризується тенденцією до зростання. Однак для його обчислення враховані лише обсяги надходження в країну валюти через експортні операції. З урахуванням надходжень коштів від заробітчан, котрі працюють за кордоном, показники валютного забезпечення імпорту продовольства будуть значно кращими.

Зростання упродовж останніх років обсягів імпорту в Україну продовольства пов'язане зі стабілізацією курсу гривні щодо іноземних валют, підвищенням реальних доходів населення. Унаслідок операцій імпорту фізична й економічна доступність продовольства для населення країни в поточному періоді поліпшувалася. Для встановлення впливу операцій імпорту та експорту на формування продовольчої безпеки країни у тривалішій перспективі розглянемо їхню роль у формуванні балансів основних видів продовольства (табл. 3).

У Методиці визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затвердженій Кабінетом Міністрів України у 2007 році, наведений індикатор продовольчої незалежності за окремими продуктами. Його визначають як виражене у відсотках співвідношення між обсягом імпорту продукту в натуральному виразі та місткістю його внутрішнього ринку. Гранічним (максимально допустимим) критерієм для зазначеного показника вважається його 30-відсотковий рівень (Деякі питання продовольчої безпеки, 2007). У міжнародній практиці загрозливим вважається 20-відсотковий рівень цього показника (Малигіна, 2011, с. 26). Наведені в табл. 3 дані свідчать, що рівень імпорту продовольства не становить за основними продуктовими групами загрози для продо-

вольчої безпеки України. Доволі високими є обсяги імпорту плодів, ягід і винограду, однак значну частку видів відповідної продукції, на яку є попит на внутрішньому ринку, в Україні не вирощують. Імпорт таких фруктів – масове явище у світовій практиці.

Привертає увагу велика частка імпорту рослинної олії від обсягів її внутрішнього споживання в Україні. Вона сформувалася за рахунок імпорту пальмової олії, яка використовується для виробництва кондитерських виробів і окремих молочних продуктів, причому значна частка цієї продукції потім йде на експорт. Така ситуація також не є чимось унікальним, наприклад, обсяги імпорту пальмової олії Польщею останніми роками були більшими, ніж Україною.

Таблиця 3

Зовнішньоторговельні операції у формуванні балансів основних видів агропродовольчої продукції в Україні*

Продукція	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Експорт до обсягу внутрішнього виробництва, %				
М'ясо та м'ясні продукти	10,5	13,0	15,1	16,9
у т. ч. яловичина і телятина	10,4	12,2	16,2	15,6
свинина	5,4	1,7	1,9	1,3
м'ясо птиці	14,3	20,7	23,0	26,2
Молоко та молочні продукти	4,4	4,2	8,2	8,0
Яйця (у т. ч. яйцепродукти)	13,0	12,8	17,3	20,0
Зерно (у т. ч. продукти переробки)	63,8	62,7	68,6	61,3
Картопля	0,1	0,02	0,1	0,1
Овочі та баштанні продовольчі культури	2,2	2,2	4,6	4,4
Плоди, ягоди та виноград	12,8	11,9	11,8	10,9
Цукор	10,5	25,0	30,2	33,9
Олія	92,8	94,4	95,4	95,9
Імпорт до фонду споживання, %				
М'ясо та м'ясні продукти	7,3	8,3	10,6	12,7
у т. ч. яловичина і телятина	4,6	4,6	4,1	4,4
свинина	9,7	9,9	11,7	15,6
м'ясо птиці	6,3	8,4	11,6	12,6
Молоко та молочні продукти	0,9	1,2	1,6	2,2
Яйця (у т. ч. яйцепродукти)	1,6	0,8	1,0	0,6
Зерно (у т. ч. продукти переробки)	3,2	4,2	4,5	5,0
Картопля	0,3	0,5	0,4	0,5
Овочі та баштанні продовольчі культури	1,4	1,9	1,9	2,7
Плоди, ягоди та виноград	27,0	34,5	36,5	35,9
Цукор	0,3	0,4	0,5	0,2
Олія	30,5	44,1	48,2	51,7

*Розраховано за даними (Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України, 2019).

Індикатор продовольчої безпеки країни, пов'язаний з імпортом продовольства, наведений і в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених у 2013 році наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Йдеться про частку продажу через торговельну мережу імпортих продовольчих товарів. Згідно зі зазначеним документом оптимальне значення цього індикатора становить 12%, ситуація оцінюється як незадовільна, якщо він перевищуватиме 20%, критична – якщо сягне 25% (Про затвердження Методичних рекомендацій ..., 2013).

За даними Державної служби статистики України (Частка продажу ..., 2020), у 2019 році частка продажу підприємствами роздрібною торгівлю продовольчих товарів, які вироблені на території України, становила 80,0%. Водночас частка реалізованого м'яса імпортих виробників у цьому році складала всього 2,9%, м'ясних продуктів – 6,8%, молочних продуктів – 10,6%, яєць – 0,9%, хлібобулочних і борошномельних виробів – 7,1%, борошна – 8,1%, цукру – 3,7%. Доволі високою була частка в роздрібній торгівлі імпортованої риби і рибопродуктів (27,1%), свіжих овочів і фруктів (59,8%), перероблених овочів і фруктів (30,2%), круп (20,1%), макаронів (34,2%). Однак ці показники відображають не стільки загрозу продовольчій безпеці України, скільки перспективність імпортозаміщення за окремими позиціями продовольчого асортименту.

При цьому не може йтися про певні адміністративні обмеження імпорту окремих видів продовольства. За багатьма позиціями частка імпортих продовольчих товарів в Україні настільки невелика, що слід швидше казати про відсутність позитивного стимулюючого впливу конкуренції з боку іноземних виробників. Не можна розраховувати на успішний вихід із харчовими продуктами на зовнішні ринки, якщо не буде ефективної конкуренції з іноземними виробниками на ринку внутрішньому.

Протягом останніх років обсяги експорту зерна в Україні перевищували 60% обсягів його внутрішнього виробництва. Виникає питання про контрольованість цього проце-

су, наявність у зв'язку з масовим його характером потенційних загроз продовольчій безпеці країни.

Державна служба статистики України щомісяця оприлюднює дані про наявність зерна на підприємствах, які займаються його зберіганням і переробкою. Аналіз свідчить, що з урахуванням обсягів внутрішнього споживання запаси зерна відповідають нормативним рекомендаціям. Водночас власники зерна – приватні структури – мають право використовувати його на власний розсуд. Для державного регулювання запасів продукції ринковими методами передбачені її закупівлі Аграрним фондом, функціонування Державного агентства резерву України. Очевидно, що у разі форс-мажорних обставин може бути прийняте рішення про додаткові важелі регулювання зовнішньоторговельних операцій зі зерном та іншими стратегічно важливими видами продовольства, однак вони повинні мати винятковий характер.

Як відомо, в Україні споживання м'ясних і молочних продуктів з розрахунку на одну особу значно нижче за рекомендовані показники. Водночас, як показано в табл. 3, спостерігаємо тенденцію до зростання частки експорту відповідних продуктів в обсягах їхнього внутрішнього виробництва. Слід враховувати, що низький рівень споживання молока і м'яса населенням України зумовлений проблемами не фізичної, а економічної доступності продовольства. Так, у 2018 році споживчі грошові витрати домогосподарств України на продовольчі товари склали 49,0 % від їхніх загальних грошових витрат (Витрати і ресурси домогосподарств України у 2018 році, 2019, с. 57). Резерви зростання витрат на харчування або ж можливості їхнього зменшення за рахунок зниження відпускних цін вітчизняними виробниками продовольства дуже обмежені.

Показовими в цьому плані є зовнішньоторговельні операції з м'ясом птиці. У 2018 році обсяг експорту м'яса та їстівних субпродуктів птиці становив 375 тис. тонн за середньою ціною 1418 доларів США за тону. Натомість в Україну було ввезено 121 тис. тонн продукції за відповідним кодом УКТЗЕД за середньою ціною 398 дол./т

(Митна статистика, 2020). Очевидно, ситуація виглядає не надто привабливо з точки зору забезпечення високої якості продуктів харчування, але вона відповідає ситуації з їхньою економічною доступністю. Варто також зазначити, що рівень споживання м'яса птиці на одну особу в Україні зростає, і на нього у 2018 році припадало 47% усіх спожитих м'ясопродуктів (Баланси та споживання ..., 2019, с. 37).

Отже, експорт молока і м'яса не виступає чинником погіршення фізичної доступності відповідної продукції для населення України. Ба більше, він сприяє збереженню ресурсної бази молокопродуктового і м'ясопродуктового підкомплексів, створює можливості й стимули для їхнього подальшого розвитку.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Зовнішньоторговельні операції сільськогосподарською продукцією та продуктами харчування справляють помітний і загалом позитивний вплив на формування продовольчої безпеки в Україні й на глобальному рівні. Значні обсяги експорту агропродовольчої продукції є стимулом для інноваційного розвитку аграрного сектору економіки країни, що виступає чинником формування фізичної доступності продовольства на тривалу перспективу. Створювані в результаті відповідної діяльності робочі місця, надходження коштів у державний бюджет та поповнення валютних ресурсів країни є чинниками, що сприяють формуванню економічної доступності продовольства за рахунок зростання доходів населення.

Водночас відносно низькі ціни експорту агропродовольчої продукції українськими підприємствами вказують на низьку ефективність їхньої експортної діяльності. Втрати через занижені доходи експортерів, як і зловживання з використанням «тіньових» схем у зовнішньоторговельних операціях, є сьогодні серйознішою проблемою, аніж сировинний характер аграрного експорту.

Масштаби імпорту Україною основних агропродовольчих товарів загалом відповідають критеріям продовольчої безпеки країни. Висока частка імпорту окремих видів продовольства в одних випадках є типовою для світової практики, а в інших – вказує на перспективність імпортозаміщення на відповідних сегментах внутрішнього ринку. Імпорт формує конкурентне середовище, яке сприяє встановленню високих стандартів якості й безпеки продовольчих товарів, підвищує їхню цінову доступність для населення.

Актуальним питанням залишається удосконалення інституційного забезпечення зовнішньоторговельних операцій агропродовольчою продукцією з урахуванням вимог продовольчої безпеки країни. Регуляторний вплив з боку держави повинен здійснюватися насамперед ринковими методами. Застосування адміністративних важелів можливе за форс-мажорних обставин та явно виражених загроз суспільним інтересам. Обґрунтування інструментів відповідного регуляторного впливу, критеріїв, які визначають необхідність і масштаби їхнього застосування, є важливим напрямом подальших наукових досліджень.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Агробізнес України у 2018/19 МР: інфографічний довідник, 2019. [online]. Доступно: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2019/> [Дата звернення 3 квітня 2020].

Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України, 2019. Київ: Державна служба статистики України.

Белая, В., 2019. Як Україні «відмити» «сіре» зерно. *Економічна правда*, 14 лист. [online]. Доступно: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/11/14/653684>. [Дата звернення 1 квітня 2020].

Буряк, Р. І. та Кузьменко, С. В., 2018. Продовольча безпека України в умовах євроінтеграції. *Інноваційна економіка*, 1–2, с. 20–26.

Васильців, Т. Г. та Бойко, В. В., 2017. Стратегічні пріоритети державної політики забезпечення продовольчої безпеки України. *Стратегічна панорама*, 2, с. 132–138.

Витрати і ресурси домогосподарств України у 2018 році, 2019. Київ: Державна служба статистики України.

Власюк, Т. О., 2015. Забезпечення зовнішньоекономічної безпеки на ринку сільськогосподарської продукції в Україні. *Проблеми економіки*, 1, с. 59–71.

Деякі питання продовольчої безпеки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. №1379, 2007. [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF> [Дата звернення 5 квітня 2020].

Замлинський, В. А., 2019. Структурні перетворення галузі тваринництва в контексті глобальної продовольчої безпеки. *Економіка АПК*, 4, с. 22–28.

Коваленко, О. В., 2017. Оцінка ефективності національної продовольчої безпеки у міжнародному контексті: інноваційний аспект. *Продовольчі ресурси*, 9, с. 50–69.

Малигіна, В. Д., 2011. *Методологія забезпечення продовольчої безпеки країни*. Донецьк: НОУЛІДЖ.

Митна статистика. Державна фіскальна служба України, 2020. [online]. Доступно: <http://sfs.gov.ua/ms/> [Дата звернення 8 квітня 2020].

Мостова, А. Д., 2017. Удосконалення методичного забезпечення аналізу стану продовольчої безпеки країни. *Економіка та держава*, 2017, 10, с. 42–47.

Мудрак, Р. П., 2013. Продовольча безпека України в умовах глобалізації. *Економічний часопис-XXI*, 1–2(1), с. 34–37.

Ніколенко, С. С. та Вараксіна, О. В., 2017. Вплив чинників на результативність організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки країни. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*, 3, с. 9–16.

Петришин, Л. П., 2017. Зміни в середовищі зовнішньоекономічної діяльності та їх вплив на економічну поведінку сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*, 24(1), с. 125–129.

Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277, 2013 [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n15> [Дата звернення 30 березня 2020].

Пчелянська, Г. О., 2017. Роль України у формуванні світової продовольчої безпеки. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*, 12, с. 80–90.

Резнікова, О. С., 2012. *Продовольча безпека в умовах глобалізації економіки: теорія, методологія, практика*: автореф. дис. ... док. екон. наук. Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Сичевський, М. П., 2019. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. *Економіка АПК*, 1, с. 6–17.

Товарна структура зовнішньої торгівлі України. Державна служба статистики України, 2020 [online]. Доступно: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/zed.htm [Дата звернення 6 квітня 2020].

Урба, С. І., 2017. Теоретико-методичні засади оцінки продовольчої безпеки держави. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*, 25(1), с. 106–111.

Федулова, І. В., 2014. Дослідження продовольчої безпеки: принципи і підходи щодо оцінки. *Стратегія економічного розвитку України*, 34, с. 40–46.

Частка продажу підприємствами роздрібною торгівлю товарів, які вироблені на території України. Державна служба статистики України, 2017. [online]. Доступно: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sr/chprt/chprt2017_u.htm [Дата звернення 6 квітня 2020].

Череп, А. В. та Романова, А. С., 2019. Формування продовольчої безпеки на засадах самозабезпечення. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*, 1, с. 144–149.

Anderson, K., 2013. Agricultural price distortions: trends and volatility, past, and prospective. *Agricultural Economics*, 44, pp. 163–171.

Data. FAOSTAT, 2020. *Food and Agriculture Organization*. [online] Available at: <http://www.fao.org/faostat/en/#data> [Accessed 7 April 2020].

Lyskova, L. M., 2017. The effects of the increase in trade cooperation between Ukraine and EU in agricultural sector: empirical evaluation. *Scientific Bulletin of Polissia*, 3(1), pp. 83–91.

Rome Declaration on World Food Security. World Food Summit Plan of Action, 1996. [online] Available at: <http://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm> [Accessed 28 March 2020].

The Economist Intelligence Unit Limited, 2019. *Global Food Security Index 2019. Strengthening food systems and the environment through innovation and investment*. [online] Available at: <https://foodsecurityindex.eiu.com> [Accessed 29 March 2020].

The State of Food Security and Nutrition in the World, 2019. [online] Available at: <http://www.fao.org/3/ca5162en/ca5162en.pdf> [Accessed 3 April 2020].

Стаття надійшла 08.05.2020.

